УДК 94(470)»12»
DOI https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.3

Тетяна НІКОЛАЮК
кандидат історичних наук, доцент, завідувачка кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін, Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури, вул. Вознесенський узвіз, 20, м. Київ, Україна, індекс 04053 (nikolaiukt@gmail.com)

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5133-4033
Researcher ID: ABA-8590-2021
https://www.webofscience.com/wos/author/record/ABA-8590-2021

Бібліографічний опис статті: Ніколаюк, Т. (2025). Дмитро Донський: міфологізований «святий» Московії. *Українські історичні студії*, 17 (59), 25–32. doi: https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.3

ДМИТРО ДОНСЬКИЙ: МІФОЛОГІЗОВАНИЙ «СВЯТИЙ» МОСКОВІЇ

Анотація. Мета дослідження *полягає в тому, щоб розглянути церковну політику московського князя Дмитра Донського, якого Російська православна церква канонізувала у 1988 році, та спростувати міфологему про так звану святість цього представника московських Рюриковичів.* ***Методологія дослідження*** *спирається на принципи об'єктивізму та історизму, методи аналізу історичних джерел про стосунки Дмитра Донського з церковними ієрархами, їх порівняння та критики.* ***Наукова новизна*** *полягає в тому, що авторка вперше спеціально проаналізувала широке коло історичних свідчень про анафемування у 1378 році митрополитом Київським і всієї Русі Кипріаном Дмитра Донського: церковні літописні зведення, лист литовського князя Ольгерда до Константинопольського патріарха Філофея, звернення митрополита Кипріана до московських ігуменів Сергія Радонежського та Феодора Симоновського.* ***Висновки.*** *Московський князь Дмитро Іванович намагався перетворити церкву на підвладну державі структуру, призначивши після смерті митрополита Олексія руським митрополитом попа Мітяя. При цьому Дмитро Московський демонстрував повну неповагу як до Константинопольського патріарха, так і до канонічно призначеного ним руського митрополита Кипріана. Коли той прибув до Москви, князь познущався з митрополита, ув'язнивши та пограбувавши його. З'ясовано, що Дмитро Московський поводився не як православний князь, а як варвар, якому не були відомі християнські закони та приписи людської моралі. Доведено, що у 1378 році він справедливо був анафемований руським митрополитом Кипріаном. Проте ганебна розправа «христолюбивого» московита Дмитра Івановича над законно призначеним церковним ієрархом не завадила керівникам російської православної церкви визнати Дмитра Донського святим.*

Ключові слова: *міфологізація, московський князь Дмитро Донський, анафема, церковна політика, канонізація.*

Tetyana NIKOLAYUK
PhD hab. (History), Associate Professor, Head of the Department of Culture and Social and Humanitarian Disciplines, National Academy of Fine Arts and Architecture, 20 Voznesensky Uzviz St., Kyiv, Ukraine, postal code 04053 (nikolaiukt@gmail.com)

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5133-4033
ResearcherID: ABA-8590-2021
https://www.webofscience.com/wos/author/record/ABA-8590-2021

To cite this article: Nikolayuk, T. (2025). Dmytro Donskyi: mifolohizovanyi «sviatyi» Moskovii [Dmitry Donskoy: the mythologized "saint" of Muscovy]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies, 17(59).* 25–32. doi: https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.3 [in Ukrainian].

© Ніколаюк Тетяна, 2025

DMITRY DONSKY: THE MYTHOLOGIZED "SAINT" OF MOSCOW

Summary. The purpose *of this study is to examine the church policy of the Moscow prince Dmitry Donskoy, who was canonized by the Russian Orthodox Church in 1988, and to refute the mythologize about the so-called "holiness" of this representative of the Moscow Rurikovichs.* ***Research methodology*** *of the study is based on the principles of objectivism and historicism, methods of analyzing historical sources about the relations of Dmitry Donskoy with church hierarchy.* ***The scientific novelty*** *lies in the fact that the author has for the first time specifically analyzed a wide range of historical evidence about the anathematization in 1378 by Metropolitan of Kyiv and All Russia Cyprian of Dmitry Donskoy: church chronicle collections, a letter from the Lithuanian prince Olgerd to the Patriarch of Constantinople Philofey, an appeal by Metropolitan Cyprian to the Moscow abbots Sergius of Radonezh and Feodor Symonovsky.* ***Conclusions.*** *The Moscow prince Dmitry Ivanovich tried to transform the church into a structure subordinate to the state, appointing priest Mitya as the Russian metropolitan after the death of Metropolitan Alexei. At the same time, Dmitry Moscow demonstrated complete disrespect for both the Patriarch of Constantinople and the canonically appointed Russian metropolitan Cyprian. When the latter arrived in Moscow, the prince mocked the metropolitan, imprisoning and robbing him. It has been found that Dmitry Moscow behaved not as an Orthodox prince, but as a barbarian who was unaware of Christian laws and the prescriptions of human morality. It has been proven that in 1378 he was rightly anathematized by the Rus metropolitan Cyprian. However, the shameful massacre of a legally appointed church hierarchy by the "Christ-loving" Muscovite Dmitry Ivanovich did not prevent the leaders of the Russian Orthodox Church from recognizing Dmitry Donskoy as a saint.*

Key words: *mythologization, the rulers in Moscow, Dmitry Donskoy, anathema, church politics, canonization.*

Постановка проблеми. Офіційні російські історики все більше спрямовують свої зусилля не на правдиве висвітлення подій минулого, а на створення історичних міфів. Про цього представника династії Рюриковичів складено велику кількість оповідань, у яких він активно вихваляється: «*Богохранимый великий князь Дмитрий <…> хвалам достойно имя приобретя иже и доныне славим есть и удивляем не токмо от человека, но и от самого Бога*» (Полное собрание русских летописей: Книга степенная царского родословия, 1913, с. 59).

Князь Дмитро Донський керував Московією впродовж 1359–1389 років, і був канонізований Російською православною церквою у 1988 році. У путінській Росії церковники активно пропагують святість Дмитра Івановича. Так, у 2001–2005 роках був побудований Храм Святого Благовірного Князя Дмитра Донського в Садовниках у Москві, у 2015 році в Тулі – церква святого благовірного князя Дмитра Донського та святої благовірної Єфросінії Московської. В цих духовних центрах проводять не лише богослужіння, але й масові культурні та просвітницькі заходи для молоді. Така увага з боку сучасної Російської православної церкви та світської влади до одного зі своїх правителів зумовлена перш за все потребою використати минуле для пропаганди величі і могутності сучасної Росії.

Одним з таких «героїв» є Дмитро Іванович Донський, який, згідно з імперськими наративами офіційної російської історіографії, у 1380 році кинув виклик Орді і спромігся перемогти монголо-татар у Куликовській битві, за що у 1988 році був канонізований Російською православною церквою як преподобний (святий).

Аналіз досліджень. Авторка раніше вже аналізувала наслідки так званої визвольної антимонгольської військової діяльності Дмитра Донського у 1380 році і довела, що боротьба з узурпатором темником Мамаєм була для цього князя лише засобом усунення Мамая з татарського престолу, а після Куликівської битви московське князівство ще довгі роки залишалося васалом Золотої Орди (Ніколаюк, 2024, с. 135–140).

Для подальшого спростування міфологеми про святість Дмитра Донського авторка дослідження залучила літописні джерела. Адже важливою доказовою базою для вивчення історичних подій є літописи, а не літературні праці, сформовані російськими літераторами згідно з вимогами політичних замовників. Тому авторка опрацювала тексти повного зібрання літописних зведень, які є у вільному доступі на офіційному сайті Інституту Історії України Національної Академії України (Полное собрание русских летописей: Русская летопись по

Никонову списку, 1788; Полное собрание русских летописей: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью, 1897).

Також для розкриття проблематики дослідження авторка залучила лист литовського князя Ольгерда до Константинопольського патріарха Філофея, що зберігся у першій з двох збірок актів Константинопольського патріархату 1315–1404 років, які із середини XVI ст. були вивезені зі Стамбула до Австрії дипломатом та вченим Ожьє Гісленом де Бусбеком. Нині ці збірники зберігаються в Австрійській національній бібліотеці у Відні, за каталогом грецьких рукописів № 47 та № 48. Авторка використала тексти перекладів цих документів, які розміщені для вільного доступу на литовському сайті "Nacionalistas – Tautininkas – Patriotas– Žygeivis – Laisvės karys" (Kalba – Istorija – Tauta – Valstybė (Протоиерей Мейендорф, 1990).

Також авторка статті використала текст листа від 23 червня 1378 року митрополита Київського та всієї Русі Кипріана своїм прибічникам, ігуменам Сергію Радонежському та Феодору Симоновському, який міститься в «Ізборнику» – проєкті електронної бібліотеки давньої української літератури, у якому зібрані українські літописи, хроніки, історико-мемуарна проза. Ці літературно-історичні джерела викладені у вільному доступі як добірка електронних книг, які презентують найважливіші події церковного та культурного життя в Україні впродовж X–XVII ст. (Дзюба, Павленко, 2003).

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути церковну політику Московського князя Дмитра Донського і на основі історичних фактів з'ясувати справжнє ставлення цього князя до церкви і церковних служителів, дослідити причини його анафемування. У статті ми розглянемо реальні факти з життя і діяльності одного з головних міфологізованих правителів Московії Дмитра Донського і з'ясуємо, чи були підстави для його зарахування до лику святих.

Виклад основного матеріалу. Дмитро І Іванович почав керувати Московією після смерті свого батька московського князя Івана II у 9-літньому віці з 1359 року. Опікуном князя-дитини став митрополит Київський Олексій (Олексій Федорович Бяконт), який на довгий час став фактичним верховним правителем Московського князівства. Саме у період правління Олексієм Київською митрополією православна церква почала відігравати помітну роль в керуванні московською державою.

Як відомо, литовський князь Гедимін у 1320 році рішуче відмежував православних свого князівства від православних Москви, у якій перебував митрополит Київський і всієї Русі. Пізніше під тиском митрополита Київського Феогноста патріарх скасував у 1328 році Литовсько-руську автокефальну митрополію. Після смерті Феогноста у 1353 році Константинопольська канцелярія новим митрополитом Київським призначила московита Олексія, закріпивши у 1354 році дозвіл на перебування Київського митрополита у Москві (Черкас, Климовський, Сварник та ін., 2016, с. 29).

Проте у 1356 році Константинопольська Патріарша канцелярія знову відокремила православних Литовського князівства від православного населення Новгородської боярської республіки та хрещених у православну віру фіно-угрів, які жили у Московії (Ніколаюк, 2022, с. 212–220). Саме литовський князь Ольгерд домігся від нового Константинопольського патріарха Калліста І призначення для православних свого князівства окремого від Москви митрополита Романа (Полное собрание русских летописей: Книга степенная царского родословия, 1913, с. 13).

Після смерті у 1362 році православного литовського митрополита Романа Константинопольський патріарх Філофей вирішив не призначати для Литви окремого митрополита, а затвердив очільником московсько-новгородської і литовської православної пастви московита Олексія, що зафіксувало об'єднання обох православних митрополій. Однак Ольгерд Гедимінович, маючи досить напружені стосунки з московським князем і митрополитом Київським Олексієм, не мав бажання віддавати московитам право керувати православними у Литовській державі.

У 1371 році князь Ольгерд написав листа до Константинопольського патріарха Філофея, в якому повідомив про своє негативне ставлення до церковної діяльності Олексія і вимагав призначення для православних Литви окремого митрополита: *«По твоему благословению*

митрополит и доныне благословляет их (московитов) на пролития крови. И при отцах наших не бывало таких митрополитов. И благословляет московитян на пролития крови, и к нам не приходит, ни в Киев не наезжает, и кто поцелует крест ко мне и убежит к ним, митрополит снимает с него крестное целование <…> Бывает ли такое дело на свете, чтобы снимать крестное целование» (Протоиерей Мейендорф, 1990, с. 806). Далі Ольгерд повідомляє: «*Мы зовем митрополита к себе, но он не идет к нам: дай нам другого митрополита на Киев, Смоленск, Тверь, Малую Русь, на Новосиль и Нижний Новгород*» (Протоиерей Мейендорф, 1990, с. 806).

Треба зазначити, що митрополит Олексій дійсно був прихильником виключно Московського князівства, у Києві не з'являвся багато років і не опікувався православними Литовського князівства, які фактично його не бачили. Тому вимога князя Ольгерда, аби у Києві сидів окремий литовський православний митрополит, була абсолютно справедливою, адже коли Роман помер, то місце митрополита литовського деякий час було вакантним.

Проте поділяти Київську митрополію патріарх Філофей не мав бажання, оскільки це сприяло б послабленню Константинопольського патріархату і православ'я загалом в умовах посилення османської загрози.

Тому наприкінці серпня 1371 року патріарх Філофей звернувся до митрополита Олексія з листом, у якому повністю процитував текст звернення до нього Ольгерда і висунув вимогу припинити призначення на чолі єпархій людей, які були прихильниками лише московської держави. Пізніше патріарх відправив у Московське князівство ще одного посланця – монаха Кипріана, який відрізнявся чеснотою, благочестям і був здатний добре скористатися обставинами і спрямувати справи у потрібне русло. Основним завданням цієї місії було примирити литовського і московського князів між собою і з митрополитом Київським і всієї Русі.

Згодом Кипріан відіграв визначну роль у руському православ'ї. Він народився у 1336 році в Болгарії у боярській родині Самблакових. У 50-х роках XIV ст. емігрував до Візантії, де і почалася кар'єра майбутнього митрополита Київського. Кипріан був добре освіченим, мав приємний голос і прекрасну зовнішність, тому патріарх Філофей залучив його до роботи у своїй канцелярії.

Коли Константинопільська канцелярія вирішила примирити правителів Литовської Русі та московсько-суздальського Залісся, вона призначила Кипріана своєю довіреною особою, надавши йому повноваження для об'єднання двох митрополій руської православної ойкумени. Кипріан привіз митрополиту Олексію лист від Константинопольського патріарха, у якому той висловлював занепокоєння ситуацією, що склалася, і просив налагодити відносини Москви з Твер'ю і Литвою. Дорогою до Москви Кипріан у 1372 році прибув до Великого князівства Литовського, де поспілкувався з литовським князем Ольгердом і з членами великокнязівської ради. Від них він дізнався неприємну новину про те, що митрополит Олексій перетворився з церковного служителя на виключно промосковського політика.

Потім Кипріан відвідав місто Твер, а через деякий час дістався й до Москви. На перший погляд місія Кипріана почалася вдало, оскільки спочатку митрополит Олексій підкорився вимогам Константинопольського патріарха Філофея і погодився призначити на церковні посади людей, які не були московитами. Але потім Кипріян побачив, що прагнення митрополита Олексія до примирення було звичайним лицемірством. Свою високу церковну посаду Олексій використовував лише як знаряддя для вирішення виключно московських політичних завдань.

До того ж Олексій намагався очорнити литовського князя Ольгерда в очах православних людей. Раптово він згадав події від 1347 року, коли троє придворних князя Ольгерда Кумець, Нежило і Круглець були засуджені князем на смерть нібито за те, що вони стали християнами і відмовлялися виконувати язичницькі обряди. Олексій канонізував цих трьох осіб, і вони стали відомі як віленські святі під православними іменами Антоній, Іоанн та Євстафій. Пізніше джерела прямо вказали на причетність до цієї історії митрополита Олексія, який вигадав її задля того, щоб очорнити Ольгерда в очах православних і зобразити Ольгерда як язичника, який влаштовував гоніння на православних людей у Литві. Але Кипріан чудово знав, що ніяких гонінь на православних у Литві ніколи не було, більш того, великий князь Ольгерд від самого дитин-

ства був хрещений за православним обрядом, а також був одружений з православною тверською княжною Уляною Олександрівною. Отже, митрополит Олексій свідомо спотворив факти.

Це змусило Кипріана задуматися над відокремленням литовських православних від очільника Київської митрополії у Москві, яка перебувала під керівництвом Олексія. Кипріан спробував здійснити свій задум, повідомивши патріарха Філофея листом про те, що це уявне примирення довго не протримається, що Олексій буде продовжувати свою промосковську політику. Отримавши такий лист, Константинопольський патріарх 2 грудня 1375 року призначив Кипріана митрополитом Київським і всієї Русі з правом, як вважає церковний історик А. Карташов, «*вступить в обладание «всей Русью» тотчас же, как будут изобличены криминальные поступки митрополита Алексия»* (Карташев, 2007, с. 206).

Однак призначення Кипріана на цю високу посаду Константинопольським патріархом московський князь Дмитро Іванович не визнав. Кипріан, вирішивши налагодити взаємини з московським князем, зробив спробу стати єдиним митрополитом усієї Русі. У 1376 році він надіслав у Москву своїх послів. І тут на Кипріана очікувало глибоке розчарування, тому що князь Дмитро Іванович «*не пря його*», відповів його послам: «*Мы имеем митрополита святого Алексия. Ты же по что безсовестием дерзнул еси стати на живого митрополита?*» (Полное собрание русских летописей: Книга степенная царского родословия, 1913, с. 22). Далі літописець повідомляє, що Кипріан образився на Дмитра Івановича та поїхав жити до Києва.

Дмитро Іванович зустрів послів Кипріана так нелюб'язно ще й тому, що митрополит Олексій був вже у поважному віці, а московський князь почав заздалегідь підбирати свого кандидата на митрополію (Полное собрание русских летописей: Русская летопись по Никонову списку, 1788, с. 73). Претендентом, який цілком влаштовував князя, виявився священик Михайло-Мітяй. Він був духівником Дмитра Івановича та його близьким радником, тобто був безпосередньо залучений у державні справи: «*Избран был хотеним и любовью великого князя Дмитрия Ивановича <…> в печатники. И был поп Митяй отец духовный великому князю Дмитрию Ивановичу*» (Полное собрание русских летописей: Русская летопись по Никонову списку, 1788, с. 72).

Літописні джерела пишуть, що «*сей поп Митяй бысть возрастом статью велик и широк, высок и напруг, плечи велики, толсты, брада плоска и долга, и лицом красен, рожаемый саном, превзыде всех человеков, речь легка, и чиста, и громогласна, глас же его красен зело, грамоте добре гаразд, течение веле по книгам, и силу книжную толкуя, и чтение сладкая премудро, и книгами премудр зело*» (Полное собрание русских летописей: Русская летопись по Никонову списку, 1788, с. 72). До того ж Мітяй був чепуруном: «*По вся дни ризами драгими изменяшись и сияшись в одеяниях драгих яко же удивление. Никто же бы в таких одеяниях не носящий и никто же так изменяши ризами драгим*» (Полное собрание русских летописей: Русская летопись по Никонову списку, 1788, с. 72). Загалом кандидат був солідним і князю в усіх аспектах приємним.

Проте існував один недолік, який позбавляв Мітяя законно зайняти митрополичий сан. Мітяй був попом, а не ченцем. Однак така «дрібниця» не хвилювала князя Дмитра Івановича. Адже попа дуже швидко можна зробити ченцем. Саме так і зробили з Мітяєм. Вранці Мітяя постригли у ченці, а в середині того ж дня він уже став архімандритом столичного Спаського монастиря, увійшовши у коло вищого московського духовенства (Полное собрание русских летописей: Русская летопись по Никонову списку, 1788, с. 73–74; Полное собрание русских летописей: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. (Продолжение), 1897, с. 43). Однак, коли цього незаконно новопоставленого архімандрита привели до митрополита Олексія, той не захотів погоджуватися з таким претендентом на митрополичий престол (Полное собрание русских летописей: Русская летопись по Никонову списку, 1788, с. 70).

Проте Дмитро Іванович наполягав на призначенні Мітяя, адже головною перевагою Мітяя в очах московського князя було те, що у всіх питаннях йому була важлива лише думка великого князя. Дмитру Івановичу зручно було перетворити церкву на підвладну державі структуру. Він так звик керувати Московією разом з митрополитом Олексієм і вельми успішно нарощував московські володіння. Тому князь вважав, що для нього буде зручніше, якщо саме Мітяй, а не будь-хто інший, очолить Київську митрополію.

12 лютого 1378 року митрополит Олексій помер, так і не визнавши Мітяя як свого наступника. Але Дмитро Іванович розпустив чутки, що Олексій, вмираючи, благословив Мітяя. Кипріан цьому не повірив і вирішив ще раз приїхати до Москви. Але Кипріан не передбачив, що митрополит Олексій, сам того не бажаючи, вже виховав у князя Дмитра Івановича зневажливе ставлення до церковних ієрархів. Адже для звичайної людини спілкування з вищими церковними ієрархами було справою рідкісною, урочистою, і митрополит для неї був недосяжним. А князь Дмитро з дитинства мало не щодня спілкувався з митрополитом, обговорював з ним державні і світські питання, тому для московського князя це було буденною справою.

Саме тому Дмитро Іванович звик до самоуправства щодо церкви, яку він вважав служницею і знаряддям для досягнення своєї політичної мети. Кипріан не міг всього цього знати, тому що у Києві у нього були зовсім інші взаємини з князями і православною паствою. Тому як тільки він дізнався про смерть митрополита Олексія, то зважився на ризикований крок і без запрошення князя Дмитра Івановича поїхав у Москву.

3 червня 1378 року дорогою до Москви Кипріан звернувся з першим листом до ігуменів Сергія Радонезького і Феодора Симоновського з проханням його зустріти на шляху до Москви. Кипріан розраховував на підтримку московського духовенства, тому хотів потрапити в Москву разом із Сергієм Радонезьким і Феодором Симоновським, сподіваючись на їхню підтримку перед Дмитром Івановичем.

Однак московський князь почав діяти грубо і рішуче. Він перехопив лист – відповідь від Сергія Радонежського до Кипріана, і, дізнавшись про те, що Кипріан прямує до столиці, перекрив всі шляхи до Москви. Кипріана спіймали. Якийсь воєвода Никифор вночі у міських воріт захопив митрополичу процесію із сорока п'ятьох вершників.

Свідомо виконуючи княжий наказ, воєвода повівся з митрополитом та його супутниками нахабно: «*А як повелися з послами патріарха, возводячи хулу на патріарха, і царя, і собор Великий! Патріарха литвином називали, і царя також, і всечесний Вселенський собор. А я, скільки було сил, хотів, щоб злість утихла»* (Дзюба, Павленко, 2003). А потім, як повідомив про це згодом сам Кипріан: «*Без вини мене зганьбив, пограбував, замкнувши, тримав голодного і голого, а ченців моїх – в іншому місці*» (Дзюба, Павленко, 2003).

Всю ніч і наступний день Кипріан провів у в'язниці: «*Окремо од моїх слуг замкнув мене вночі*», і «*навіть в церкву не мав змоги вийти*» (Дзюба, Павленко, 2003). На наступний день за ним прийшли одягнені його слугами воєвода Никифор з охоронцями, вивели митрополита з камери, сіли на коней з його свити і кудись повезли. Кипріан, як він пізніше повідомив, вважав що його везуть «*або убивати чи топити. А тут ще більше безчестя: ведучи мене, і сторожа, і проклятий воєвода Никифор були зодягнені в одяг моїх слуг і їхали на їхніх конях і сідлах. Чуєте, небо і земле, і всі християни. Що сотворили наді мною християни*» (Дзюба, Павленко, 2003).

Повернувшись після наруги у Москві до Києва, Кипріан вирішив повідомити широку громадськість про те, що сталося з ним у Московії. І вже захворівши після знущань, 23 червня 1378 року Кипріан пише своє відоме друге послання Сергію Радонезькому і Федору Симоновському, яке призначав всім їхнім однодумцям, і очікував від них відповіді: «*Ви ж, чеснії отці й ігумени, напишіть мені якнайшвидше, щоб наздогнала мене ваша грамота якнайшвидше, що ви думаєте, тому що тут я вас не благословив*» (Дзюба, Павленко, 2003).

Саме у цьому посланні Кипріан обґрунтував причини проголошення анафеми князю Дмитру Івановичу. Кипріан пише, що мета його поїздки до Дмитра Івановича була дружньою: «*Те Бог знає, що любив я від чистого серця князя великого Дмитрія, і бажав би я йому тільки добра і до кінця свого життя*» (Дзюба, Павленко, 2003). Значне місце у листі посідає доказ незаконності поставлення Мітяя митрополитом. Власні права для Кипріана безсумнівні: «*Силою благодаті, даною мені від Пресвятої і живоначальної Троїці, за правилами святих отців і божественних апостолів*» (Дзюба, Павленко, 2003). Московський князь, на думку митрополита, не мав жодного права застосовувати проти нього примус: «*Не годиться князям карати святителів. Є у мене патріарх вищий над нами, є Великий собор, хай би він туди послав звістку про мої гріхи; і вони, розглянувши справу, не стали б мене карати*» (Дзюба, Павленко, 2003).

Своє друге послання Кипріан закінчує страшним прокляттям: «*Але так як мене і моє святительство піддали такому безчестю, – силою благодаті, даною мені від Пресвятої і Живоначальної Троїці, за правилами святих отців і божественних апостолів, ті, хто причетний до мого затримання, ув'язнення, безчестя і наруги, і ті, що таку раду давали, хай будуть відлучені і неблагословенні мною, Кипріаном, митрополитом всієї Русі. І прокляті за правилами святих отців! І хто наважиться цю грамоту спалити чи приховати, і той такий самий*» (Дзюба, Павленко, 2003).

Кипріан закінчив своє послання обіцянкою їхати у Константинополь шукати правди і звинуватив Дмитра Івановича у тому, що той сподівається лише на куни і фрязі: «*А я в Царгород їду оборонятись Богом, святим патріархом і Великим собором. І ті на гроші надіються і на фрягів, я ж на Бога і на свою правду*» (Дзюба, Павленко, 2003). Фрягами митрополит Кипріан називає генуезців з Криму, у яких князь Дмитро Іванович займав великі гроші (куни), у тому числі для підкупу чиновників Константинопольського патріархату.

Ось так ганебно князь Дмитро Іванович Московський, канонізований у 1988 році керівництвом російської православної церкви, поводився із законно призначеним православним митрополитом Київським і всієї Русі Кипріаном.

Очевидно, що така наруга князя Дмитра Донського над митрополитом була нечуваним святотатством, і той факт, що російська православна церква пізніше оголосила анафемованого Дмитра Івановича святим, є порушенням всіх церковних канонів.

Кипріан був упевнений, що його прокляття відіб'ється на сімейному житті Дмитра Івановича та Мітяя, якого він також анафемував, і вважав, що божественне покарання спіткає всіх, хто брав участь у знущанні над ним. Подальші історичні події підтвердили очікування ображеного митрополита Кипріана. У 1382 року монголо-татарами буде захоплена і спалена Москва, а у 1389 році князь Дмитро Іванович помер у 39-річному віці. Ще раніше, за доволі дивних обставин помер Мітяй, який так і не став митрополитом Київським і всієї Русі.

Висновки. Офіційні дослідники російської історії не згадують про анафему, накладену митрополитом київським Кипріаном на московського князя Дмитра Івановича, підтверджуючи право світської московської влади на жорстоке поводження із церковними ієрархами. Наведені у статті факти спростовують святість і благовірність московського князя Дмитра Івановича Донського. Саме з цієї причини ієрархи Російської православної церкви лише через шість століть після його смерті наважились оголосити його святим. Можна також стверджувати, що його канонізація у 1988 році була виключно політичною акцією російської православної церкви, легалізованою радянським урядом наприкінці 80-х років XX ст.

Джерела та література

Дзюба, О., & Павленко, Г. (2003). Літопис найважливіших подій культурного життя в Україні (X – середина XVII ст.). Розділ II. Культура України (середина XIII – XV ст.). *«Ізборник». Історія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. Електронна бібліотека давньої української літератури. Українські літописи, хроніки, житія, апокрифи, граматики, лексикони, історико-мемуарна проза, перекладні та поетичні твори, Слово о полку Ігоревім тощо*. URL: http://litopys.org.ua/dzuba/dzuba2

Карташев, А. (2007). *Очерки по истории Русской Церкви*. Минск: ООО «Харвест». Т. 1.

Ніколаюк, Т. (2024). Дмитро Донський: міфологізований герой Росії. *Вчені записки Таврійського університету. Серія: Історичні науки*. 35 (74) № 3. 135–140. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3.20

Ніколаюк, Т. (2022). Топоніміка руської православної ойкумени на західноєвропейських мапах епохи Ренесансу. *Вчені записки Таврійського університету. Серія: Історичні науки.* 33 (72) № 4. 212–220. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.33.

Полное собрание русских летописей, (1788). Русская летопись по Никонову списку Том 13, Ч. 4: До 1407 года. СПб: При Императорской Академии Наук. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_Pol_Sobr_Rus_let_t13_1788/e_dzherela_Pol_Sobr_Rus_let_t13_1788.pdf

Полное собрание русских летописей, (1897). Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. (Продолжение) Том 11. СПб.: Типография И.Н. Скороходова. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_Pol_Sobr_Rus_let_t11_1897/e_dzherela_Pol_Sobr_Rus_let_t11_1897.pdf

Полное собрание русских летописей, (1913). Книга степенная царского родословия Том 21, Ч. 2. СПб.: Типография М.А. Александрова. URL: http://resource.history.org.ua/item/0006583

Протоиерей Мейендорф, Иоанн. (1990). Грамота литовского князя Ольгерда к патриарху Филофею с просьбой поставить особого митрополита для Киева, Смоленска, Малой Русі, Новосиля. Твери и Нижнего Новгорода (1371 год). *Византия и Московская Русь. Очерк по истории церковных и культурных связей в XIV веке*. Paris: YMCA-PRESS. URL: https://lndp.lt/diskusijos/viewtopic.php?t=12552&p=37427

Черкас, Б., Климовський, С., & Сварник І. та ін. (2016). Україна: Литовська доба 1320–1569. Київ: ТОВ Балтія-Друк.

References

Dziuba, O., & Pavlenko, H. (2003). Litopys nayvazhlyvishykh podiy kul'turnoho zhyttia v Ukraini (XIII – seredyna XVII st.). Rozdil II. Kul'tura Ukrainy (seredyna XIII – XV st.). [Chronicle of the most important events of cultural life in Ukraine (10th – mid-17th centuries). Section II. Culture of Ukraine (middle of the 13th – 15th centuries)]. *"Izbornyk". Istoriia Ukrainy IX–XVIII st. Pershodzherela ta interpretatsii. Elektronna biblioteka davn'oi ukrains'koi literatury. Ukrains'ki litopysy, khroniky, zhytiia, apokryfy, hramatyky, leksykony, istoryko-memuarna proza, perekladni ta poetychni tvory, Slovo o polku Ihorevim toshcho* [in Ukrainian].

Kartashev, A. (2007). Ocherki po istorii Russkoy Tserkvi. T. 1 [Essays on the history of the Russian Church. Vol. 1]. Minsk: OOO "Kharvest". 460 s. [in Russian]

Nikolaiuk, T. (2024). Dmytro Dons'kyy: mifolohizovanyy heroy Rosii [Dmytro Donsky: a mythologized hero of Russia]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho universytetu. Seriia: Istorychni nauky.* 35 (74) № 3. 135–140. [in Ukrainian]

Nikolaiuk, T. (2022). Toponimika rus'koi pravoslavnoi oykumeny na zakhidnoievropeys'kykh mapakh epokhy Renesansu [Toponymy of the Russian Orthodox Oikumene on Western European maps of the Renaissance era]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho universytetu. Seriia: Istorychni nauky*. 33 (72) № 4. 212–220. [in Ukrainian].

Polnoe sobranie russkikh letopisey, (1788). Russkaia letopis' po Nikonovu spisku T. 13, Ch. 4: Do 1407 goda [Russian chronicle according to Nikon's list Vol. 13, Part 4: Until 1407]. SPb.: Pri Imperatorskoy Akademii Nauk. 372 s. [in Russian]

Polnoe sobranie russkikh letopisey, (1897). Letopisnyy sbornik, imenuemyy Patriarsheiu ili Nikonovskoiu letopis'iu. (Prodolzhenie) T. 11. [A chronicle collection called the Patriarch's or Nikon's Chronicle. (Continued). Vol. 11]. SPb.: Tipografiia I.N. Skorokhodova. 258 s. [in Russian]

Polnoe sobranie russkikh letopisey, (1913). Kniga stepennaia tsarskogo rodosloviia T. 21, Ch. 2 [The book of power of the royal genealogy. Vol. 21, Part 2]. SPb.: Tipografiia M.A. Aleksandrova. 369 s. [in Russian]

Protoierey Meyendorf, Ioann. (1990). Gramota litovskogo kniazia Ol'gerda k patriarkhu Filofeiu s pros'boy postavit' osobogo mitropolita dlia Kieva, Smolenska, Maloy Rusi, Novosilia. Tveri i Nizhnego Novgoroda (1371) [Letter from the Lithuanian prince Olgerd to Patriarch Philotheus with a request to appoint a special metropolitan for Kyiv, Smolensk, Little Russia, Novosil. Tver and Nizhny Novgorod (1371)]. *Vizantiia i Moskovskaia Rus'. Ocherk po istorii tserkovnykh i kul'turnykh sviazey v XIV veke*. Paris: YMCA-PRESS. 820 s. [in Russian]

Cherkas, B., Klymovs'kyy, S., & Svarnyk I. ta inshi. (2016). Ukraina: lytovs'ka doba 1320–1569. [Ukraine: Lithuanian era 1320 – 1569]. Kyiv: TOV Baltiia-Druk. 175 s. [in Ukrainian]